

DINNYÉS KATALIN JULIANNA^{1*}, PUSZTAFALVI HENRIETTE²¹Pécsi Tudományegyetem „Oktatás és Társadalom” Neveléstudományi Iskola²Pécsi Tudományegyetem Egészségtudományi Kar Egészségfejlesztési és Népegészségügyi Tanszék*Email: dinnyes.kato@gmail.com**FOGYATÉKOSSÁGGAL ÉLŐ SZEMÉLYEKSEL KAPCSOLATOS
ATTITÜDFORMÁLÁS MEGÍTÉLÉSE****ASSESSMENT OF ATTITUDE FORMATION REGARDING PEOPLE WITH
DISABILITIES****Absztrakt**

Bevezetés: A felgyorsult gazdasági, társadalmi fejlődés egyik eredménye, hogy a piacgazdaság térhódítása miatt megváltozott a munkaerőpiac, továbbá napjainkat jellemző viharos változások hatást gyakorolnak az attitűdünkre. Az Európai Bizottság szerint a 15-64 éves korcsoportban minden hetedik ember érintett valamilyen szinten fogyatékos-sággal. Hazánkban a KSH 2011. évi adatai alapján ennek a száma közel 5% (490 578 fő). Az OECD eredményei alapján a fogyatékos-sággal élők a második legnagyobb kisebbségnek tekinthetők. Az Európai Unió tagállamai közül hazánkban a legnagyobb a különbség a dolgozó korosztály (61%) és a fogyatékos-sággal élő dolgozók (24%) száma között, annak ellenére, hogy hazánkban is bőven lenne olyan munkakör, ahol hatékonyan el tudnának helyezkedni a fogyatékos-sággal élő személyek. Az attitűdöt a nem, az életkor, az előzetes tudás, a fogyatékos-sággal élő társakkal kapcsolódás, az önértékelés, az életminőség és a kulturális faktorok is befolyásolják és meghatá-

rozza a szituációkra való reagálásunkat. Hazai vizsgálatok alapján a többségi tanulók befogadó és elfogadó attitűdje a fogyatékos személyekkel kapcsolatosan alacsony mértékű.

Módszertan: Pilot munkánkban saját felmérésünk adataira építve szeretnénk igazolni - a szakirodalom által meghatározott érzékenyítő feltételeket is tartalmazó - foglalkozássorozatok hatékonyságát és szükségességét. Az adatgyűjtéséhez validált attitűd kérdőívet (MAS, AT-DP-O) alkalmaztunk saját kérdésekkel kibővítvé, amelyet 111 fő töltött ki. Az adatok feldolgozása SPSS 26.0 statisztikai programmal készült, az eltéréseket $p < 0,05$ mellett tekintettük szignifikánsnak. Statisztikai módszereket illetően Khi-négyzet próbát, varianciaanalízist, korrelációs számítást végeztünk el.

Eredmények: MAS kérdőív eredményei alapján mind a három dimenzióban igen negatív képet kaptunk a válaszadók attitűdjéről. A megismerési dimenzió értéke a legmagasabb ($M=37,78$, $SD=7,76$), tehát a válaszadók a fogyatékos személyekkel kapcsolatban negatív nézeteket vallanak.

Következtetés: A szakirodalomban olvasottak szerint, a többségi társadalom velük szembeni attitűdje negatív, az attitűdformálás, a szociális kompetencia-fejlesztés és az érzékenyítő foglalkozásokra szükség van, mivel ezt a tanult viselkedést a szociális kompetenciák fejlesztésével valósíthatjuk meg.

Kulcsszavak: érzékenyítés, akadályozottság, attitűd, MAS-kérdőív, ATDP-O

Abstract

Introduction: One of the results of the accelerated economic and social development is that the labour market has changed due to the market economy and the turbulent changes that characterise today's society have an impact on our attitudes. According to the European Commission, one in seven people in the 15-64 age group are affected at some level in Hungary, according to the 2011 data of the Hungarian Statistical Office (KSH), almost 5% of the Hungarian population (490,578 people) are affected, and based on OECD results, they are considered the second largest minority. Among the EU Member States, Hungary has the largest gap between the working age population (61%) and the number of people with disabilities (24%). Attitudes are influenced by gender, age, prior knowledge, association with peers with disabilities, self-esteem, quality of life and cultural factors and determine how we respond to situations. National studies show that majority students have low levels of inclusive and accepting attitudes towards people with disabilities.

Methodology: In our pilot work, based on our own survey data, we aim to de-

monstrate the effectiveness and necessity of a series of sessions that include sensitizing conditions as defined in the literature. To collect data, we used a validated attitude questionnaire (MAS, ATDP-O) extended with our own questions, which was completed by 111 participants. Data were processed using SPSS 26.0 statistical software.

Results: The results of the MAS questionnaire gave a very negative picture of the respondents' attitudes in all three dimensions. The cognition dimension has the highest value ($M=37.78$, $SD=7.76$), which means that the respondents have negative views about persons with disabilities.

Conclusion: According to the literature, the attitude of the majority society towards them is negative, there is a need for attitude formation, social competence development and sensitization sessions, as this learned behavior can be achieved through the development of social competencies.

Keywords: sensitisation, disability, attitude, MAS questionnaire, ATDP-O

Bevezetés

A fogyatékossgal élő személyek helyzete és kérdésköre – a XX. században tapasztalt javulásokhoz képest – kiemelt figyelemben részesül (Szauer, 2009; Laki, 2013). Az Európai Parlament felmérése szerint minden hatodik európai lakos érintett valamilyen fogyatékossgal (European Parliament, 2020), így az egyik legnagyobb kisebbségnek te-

kintendők, ennek ellenére az állami szolgáltatásokat túlnyomó többségben ők veszik igénybe (Laki, 2010). Dunás-Varga és Kraiciné (2022) tanulmánya alapján az „Európai Unió 2010-ben felhívta a tagországok figyelmét, hogy a fogyatékos gyermekek többségi oktatáshoz való hozzáférése általában akadályozott” (Dunás-Varga & Kraiciné, 2022, p. 304.). Mindezek alapján pedig nem felel meg a Fogyatékossgal élő személyek jogairól szóló ENSZ-egyezménynek, miszerint a tagországoknak az oktatási és képzési politikát az érintett személyek szükségletéhez kellene hangolni (Európai Bizottság, 2021 In Dunás-Varga & Kraiciné, 2022). Dunás-Varga és Kraiciné (2022) szerint figyelemre méltó a felsőoktatási intézménybe jelentkező, fogyatékossgal élő hallgatók igen alacsony száma és részvételi aránya, továbbá a fogyatékos személyek foglalkoztatási rátája, miszerint „2011-ben összesen éppen meghaladta a 15 százalékot, miközben a hazai ráta 49,1 százalék volt” (Dunás-Varga & Kraiciné, 2019, p. 307). Magyarország Kormánya statisztikája alapján ez a szám 2020-ra 44 százalékra emelkedett. Számos egyenlőség és elfogadásra irányuló törekvés ellenére a többégi társadalom fogyatékossgal élő személyekkel szembeni attitűdje negatív képet mutat (Máténé & Meggyesné, 2013).

A problematika kezeléséhez segítséget nyújtanak az érzékenyítő foglalkozások, hiszen ilyenkor lehetőség nyílik a szociális érzékenység, továbbá az empátiás készség fejlesztéséhez, ezáltal a célcsoport élethelyzetének komplex megismerésére, az elvégzett feladatok pedig erősítik a globális gondolkodás képességének kialakulását (Máténé & Meggyesné, 2013). A tanulmány első részében a fo-

gyatékossgal élő személyek helyzetét, az inkluzív nevelést, az érzékenyítő foglalkozásokat foglaljuk össze, majd bemutatjuk az attitűd és a fogyatékossgal élőkkal szembeni attitűd elméleti vonatkozásait. Jelen pilot tanulmányunkban – az érzékenyítő feltételeket is tartalmazó – foglalkozássorozatok hatékonyságát és szükségességét szeretnénk igazolni. A cél megvalósításához alkalmazott validált attitűdkérdőíveket (MAS, ATDP-O) kiegészítettük saját kérdésekkel és prospektív vizsgálatunkban az eredmények ismertetését követően szakmai javaslatot fogalmaztunk meg. Prospektív vizsgálatunk célja, hogy az érzékenyítő foglalkozáson való részvétel függvényében vizsgáljuk a válaszadóink fogyatékossgal élőkkal szembeni attitűdjét. Megnézzük, hogy az előzetes tantárgy keretein belül szerzett tudás mennyire meghatározó, illetve, hogy egy fogyatékossgal élő kortárs megléte mennyire befolyásolta kedvezően az attitűdjüket.

Terminológiai áttekintés

Munkánkban a fogyatékossgatudomány részletes terminológiai alapjaitól eltekintünk. A fogyatékossg fogalmának meghatározása nem egyszerű, hiszen országonként és területenként eltérő definíciókat találunk (Laki, 2013). Dunás-Varga és Kraiciné (2022) szerint szerteágazó fogalomhasználat figyelhető meg, hiszen a közbeszédben és a jogalkotásban sincs egységes meghatározás. A szerzők tanulmánya kitér arra, hogy a „fogyatékos személy vagy fogyatékossgal élő személy fogalom” használata a helyénvaló (Dunás-Varga & Kraiciné, 2022, p. 303). Munkánkban e két fogalmat vesszük alapul. Munkájukban idézik továbbá a

fogyatékossgal élő személyek jogairól szóló ENSZ-egyezményt, miszerint a „fogyatékossgal élő személy minden olyan személy, aki hosszan tartó fizikai, értelmi, szellemi (az angol eredetiben mentális) vagy érzékszervi károsodással él, amely számos egyéb akadállyal együtt korlátozhatja az adott személy teljes, hatékony és másokkal egyenlő társadalmi szerepvállalását.” (United Nations, 2006. 1. cikk, 2 In Dunás-Varga & Kraiciné, 2022, p. 304). A 2013. évi Magyar Közlöny 80. számában megjelent, jelenleg is hatályos a Fogyatékos személyek jogairól és esélyegyenlőségük biztosításáról szóló 1998. évi XXVI. törvény értelmező rendelkezései szerint „fogyatékos személy az a személy, aki tartósan vagy véglegesen olyan érzékszervi, kommunikációs, fizikai, értelmi, pszichoszociális károsodással – illetve ezek bármilyen halmozódásával – él, amely a környezeti, társadalmi és egyéb jelentős akadályokkal kölcsönhatásban a hatékony és másokkal egyenlő társadalmi részvételt korlátozza vagy gátolja” (Fot., 1998, 4.§. (a) In Magyar Közlöny, 2013.).

Az elmúlt évtizedek emberi jogi mozgalmainak eredményeképpen a fogyatékossgal élőket érintő problémakört nem csak egészségügyi és rehabilitációs kérdésnek tekintik (Laki, 2013), hanem Petri (2019) Degener (2014) szavait idézve az „emberi jogi modelleként” értelmezik (Petri, 2019, p. 35.). A Fehérné és Szabó (2009) megállapításait idézve megkülönböztethetünk „orvosi modellt”, a „szociális modellt” és a „gyógypedagógiai modellt” (Fehérné & Szabó, 2009, p. 8), viszont mindezek részletezésétől eltekintve, a pedagógiai szemléletet emelnénk ki, miszerint – a genetikai vagy más okból károsodott személyt

érintően – elsősorban a fejlődésmentet és a személyiség szerkezetében létrejött változást emeli ki. Giddens (2008) féle szociológiai megközelítés az egyéni és a társadalmi modellt különbözteti meg, tehát az egyéni modell a probléma fő okának az érintett személy – legyen az akár testi rendellenesség vagy funkcionális – korlátozottságát határozza meg, míg a társadalmi modell a fogyatékossgal okát a társadalomban keresi, hiszen a társadalom eredményez akadályozottságot a felállított korlátokkal (Giddens, 2008; Laki, 2013). Mikola (2018) értekezése szerint az Európai Unió a kérdéskört „egy társadalmi konstrukciónak tekinti, s nem helyez hangsúlyt sem a fogyatékossgal élő személyre, sem a fogyatékossgal fogalmának meghatározására, helyette középpontba az ellene irányuló hátrányos megkülönböztetést állítja” (Mikola, 2018, p. 123).

Fogyatékossgal élő személyek száma, helyzete, jellemzői

A fogyatékossgal élő személyek csoportja hazánk egyik leghátrányosabb csoportjának tekinthető annak ellenére, hogy helyzetük jelentős mértékben javult a XX. században tapasztaltakhoz képest. Az 1900-as években a medikális modell szemléletmódja szerint a fogyatékossgal élő emberek elszigetelt személyiségei a világnak, kizárólag a családokra hárult a problémájuk, amely nem vált nyilvánossá és mindezeket túl terhet jelentettek az egész társadalomra. A XXI. században azonban az európai tendenciák hazai adaptálásának és a szervezetek igyekezteinek köszönhetően számos javulás indult meg (Szauer, 2009; Laki, 2013), viszont számuk nem változott a korábbi

évekhez képest, így a feladat megoldása sem szorult háttérbe (Laki, 2013). Az Európai Parlament adatai alapján az EU-ban körülbelül minden hatodik 15 évnél idősebb ember érintett (European Parliament, 2020) és 2020-ban minden korcsoportot tekintve az Európai Unió lakosságának 20%-át érinti ez a probléma és hazánkban a legutóbbi népszámláláskor a fogyatékossgal élő emberek száma az akkori teljes lakosság (9 830 485 fő) 4%-át (408 021 fő) tette ki (KSH, 2016a, 2021). A Központi Statisztikai Hivatal (KSH) 2011. évi népszámlálása során 11 kategóriát különböztetettek meg, majd a 2016-os mikrocenzus alapján már 14 kategóriát/csoportot hozott létre, amelyek a „az emberi szervezet egészét illetően mozgássérült, gyengénlátó, vak, értelmi fogyatékos, autista, mentálisan sérült, nagyothalló, siket, siketvak, beszédhibás, beszéd fogyatékos, súlyos belszervi fogyatékos, egyéb, ismeretlen” (KSH, 2016b, p. 31.).

Az érintett célcsoport a munkakeresése alkalmával nagyobb arányban él át negatív megkülönböztetést, kiszorulnak a munkaerőpiacról, ezzel befolyásolva a gazdasági növekedést és az EU társadalmi befogadásának lehetőségét is (European Parliament, 2020; Meisznerné, 2021). Dunás-Varga és Kraiciné (2022 p. 306) szerint „a hátrányos helyzet és a fogyatékossgal hatással van, befolyásolja az oktatási-képzési és foglalkoztatási lehetőségek igénybe vételét, s a felzárkóztatás érdekében rendszerszintű beavatkozásokat igényelne”.

Inklúzió, érzékenyítő foglalkozások

Virág és Dunás-Varga (2021, p. 201) megfogalmazásában az „inklúzió nem csak a gyógypedagógusok, hanem a többségi társadalom további szereplőinek részéről is feladatokkal, valamint szemléletváltással jár”. Az iskolai együttnevelés során beszélhetünk integrációról, illetve az inklúzióról (Szabó, et al., 2020). Az oktatás az egyik legfontosabb terepe az inklúzió társadalmi érvényesítésének (Varga, 2015). Az inklúzió vagy inkluzív pedagógia fogalma az Akadémiai Kiadó által 2002-ben kiadott idegen szavak szótárában még nem szerepelt annak ellenére, hogy a kutatók már 1997-ben alkalmazták ezt a kifejezést (Hoffman & Flamich, 2014). Az inkluzív nevelés „napjainkban alapvetően az iskolai környezet átalakítását, befogadóvá tételét jelenti”, tehát „az inkluzív oktatás során egy adott közösségben minden gyerek együtt tanul, függetlenül szociális, kulturális hovatartozásától vagy fogyatékossgától”. Az inkluzív iskolákban a diákok olyan oktatásban részesülnek, amely alkalmazkodik az egyéni szükségletekhez és figyel a speciális oktatási szükségletekre” (Varga, 2015. p. 12). Modern oktatási rendszer alatt egy olyan nemzeti vagy országos rendszert értünk, amelyben a népesség egésze belép, működését törvények szabályozzák és funkciója többek között a kultúra és a társadalmi struktúra újratemmelése vagy átalakulásának elősegítése; a változások elősegítése vagy fékezése és a társadalmi integráció biztosítása. Az oktatási rendszert és a hétköznapiakat is meghatározza az esélyegyenlőség szemlélete. A „valódi egyenlőség, a fogyatékkal élő emberek társadalomba történő integrációja” számos nehézség elé állítja a

többségi társadalmat és a szakembereket egyaránt (Séllei, 2018). Számos pedagógus, oktató vallja, hogy idegen számára a helyzet, amikor fogyatékossgal élő hallgatóval találkozik (Hoffman & Flammich, 2014). Azáltal, hogy megismerjük az egyén fogyatékossgáról alkotott vélekedését, érzelmeit és attitűdjét, következtethetünk a fogyatékos személlyel kapcsolatos viselkedési szándéokra és a tényleges viselkedésre.

A fentebb kifejtett problémakör kezeléséhez segítséget jelenthetnek az érzékenyítő foglalkozások, amelyek hozzájárulnak a szociális érzékenység és az empátiás készség fejlesztéséhez, ezáltal lehetőség nyílik a célcsoport élethelyzetének komplex megismerésére, az elvégzett feladatok pedig erősítik a globális gondolkodás képességének kialakulását. A kisgyermekkorban végzett társadalmi érzékenyítés célja, hogy a résztvevők életkoruknak megfelelő játékos és informatív tevékenységekkel kipróbálják a különböző élethelyzeteket és átéljék azokat a kommunikációs és szocializációs nehézségeket, amelyeket a mindennapokban átélnek a fogyatékossgal élők (Máténé & Meggyesné, 2013). Az Európai Tanács Malaga Deklarációja a „Mindenkinek Társadalmának” (Society for All) megteremtését segíti elő és véleményük szerint a cél elérése érdekében mindenkinek közösen kellene együtt dolgoznia, beleértve a fogyatékossgal élő személyt, az érdekvédelmi szervezeteket, politikai egyéneket és a velük foglalkozó szakembereket (Szauer, 2009). Az Európa Tanács 2003-ban tartott miniszteri értekezletén elhangzottak alapján a Malaga Deklaráció célja, hogy a megvalósítás segítségével a tagállamok javítsák a fogyatékossgal élő emberek és hoz-

zártartozóik életminőségét. Hangsúlyos szerepet kap a társadalmi életben való részvétel és integráció, hiszen a „hozzáférhető társadalom az egész lakosság érdekeit szolgálja” (Marton és Szauer, 2007. p. 182). Az Európai Tanács tízéves Akcióterve a befogadó társadalom megteremtését szolgálja, alapelvei közé tartozik, hogy az antidiszkriminációt érvényesítse, egyenlő esélyeket biztosítson a lakosság számára, mint az emberi sokféleség megnyilvánulásának megfogalmazása és tisztelete; az emberi méltóság és autonómia elismerése; a „Semmit rólunk nélkülünk” elv mindenkor érvényesítése egyéni és társadalmi szinten egyaránt (Marton & Szauer, 2007. p. 183). Szauer (2009) szakirodalma javasolja a társadalmi tudatformálást és érzékenyítést a fogyatékossgatudomány pozitív megjelenítésével, a fogyatékossgal élő ember teljes értékű társadalmi szereplőként való közvetítésével. Kiemeli, hogy a közmédia foglalkozzon a tudományterületet érintő problémákkal és kérdésekkel, alkalmazzon újszerű és gyakorlati megoldásokat, támogassa és segítse a jó gyakorlatok népszerűsítését a társadalom tudatformálása érdekében az oktató-nevelő intézményekben és munkahelyi közösségekben egyaránt (Szauer, 2009; Sipkó et al., 2018)

Az attitűd és fogyatékossgal élőkkel szembeni attitűd

Az attitűd a szociálpszichológiában az 1960-as évektől használatos kifejezés, ami tapasztalat révén szerveződött mentális és készenléti állapotot jelent. Ez határozza meg cselekvésünket és reakcióinkat (Mátai, 2016). A fogalom Allport nevéhez köthető, „egy olyan érzellemmel

terhelt gondolat, amelynek révén az ember hajlandó bizonyos szociális helyzetek kapcsán a lehetséges lépések egy részét megtenni”. Az attitűd három komponenst foglal magában: az ismereteket (kognitív komponens), a hozzájuk kapcsolódó érzelmet (affektív komponens) és a lépésre való hajlandóságot (konatív, vagy viselkedési komponens) (Pongrácz, 2015, p. 291). E három komponens egyensúlya határozza meg, hogy mennyire stabil egy-egy attitűd (Mátai, 2016). Az attitűdök biztonságot nyújtanak, segítenek az alkalmazkodásban és „általános nézőpontjainkat reprezentálják, amelyek képessé tesznek bennünket arra, hogy bizonyos szituációkat kedvezően, másokat pedig kedvezőtlenül értékeljünk” (Katoná, 1963, p. 34, In Hofmeister-Tóth, 2017). A társas viselkedés meghatározó elemei, és ezek hatást gyakorolnak az egyes helyzetekre adott reagálásokra (Allport, 1935 In Pongrácz, 2015). Az attitűdünket befolyásolja a nem, az életkor, az átélt kapcsolat a fogyatékossgal élő társakkal, az előzetes ismeretek, a fogyatékossg típusa és súlyossága, a kulturális faktorok és az életminőség (Pongrácz, 2015).

Az attitűd mérése akkor lehetséges, ha az adott attitűdtárgyról alkotott véleményünk mérhető, megkülönböztetünk közvetett és közvetlen módszereket. Az általunk alkalmazott attitűdmérés a közvetlen módszerek közé sorolandó, amelynek lényege, hogy a válaszadó érzéseire, véleményére kérdezzük rá (Mátai, 2016).

A többségi társadalom előítéletessége, diszkriminatív viselkedése pozitív változáson ment keresztül az elmúlt időszakban, amely azért is jelentőségteljes, mert a gondolkodásmód, amely meghatározza

az emberek viselkedését, a kultúrában rögzül (Séllei, 2018). A fogyatékos személyekkel kapcsolatos attitűd vizsgálata érzékeny terület és nehezíti a vizsgálatot a szociális kívánatossági torzítás, miszerint elméleti szinten a diszkrimináció-mentes és a pozitív viselkedésforma van jelen, addig a gyakorlatban ennek pont az ellenkezőjét tapasztalhatják meg az érintett személyek (Séllei, 2018). 1986-ban egy budapesti reprezentatív vizsgálatnak egyik lényeges eredménye volt, hogy a többségi társadalom a fogyatékos személyekkel kapcsolatos viszonyulását meghatározza, hogy mennyire szembetűnő az érintettség. Minél láthatóbb, annál több negatív hátrányt társítottak hozzá, tehát a leginkább elfogadók a látássérült egyénekkel, ellenben a mozgáskorlátozott, kerekesszékes egyénekkel voltak a leginkább elutasítók. Formáncsi (2013) Allport (1935) elméletét megerősítve állítja, hogy a viselkedésünket meghatározza az attitűd. A tapasztalat által szerveződött mentális készenléti állapot irányít és készlet arra vonatkozóan, amire az attitűd vonatkozik. Az attitűd tehát nem tudatosan szerveződik, viszont segít a világ megismerésében, formálja a viselkedésünket és reakcióinkat a mindennapokban. Előnye, hogy kevés energiára van szükségünk az aktivizáláshoz, viszont ezáltal magas a hibafaktor is, hiszen torzítás és túlzott általánosítás is kialakulhat (Allport, 1935). A többségi társadalom fogyatékossgal élő személyekkel szembeni attitűdje negatív, annak ellenére, hogy számos törekvés van az egyenlőség és elfogadás kialakítására. Pongrácz (2017) értekezése szerint a hazánkban a többségi tanulók elfogadó attitűdje alacsony, viszont Könczei (2009) szerint az ismeretátadással elfogadó at-

titűdöt lehetne elérni. Az attitűdformálás megvalósítható és a befogadás egyik alapvető feltétele az ismeret, a tudás (a pedagógus kompetenciák nélkülözhetetlen alapeleme) (Kovács & Bihari., 2019).

Célkitűzés

A prospektív vizsgálatunk nem véletlenszerű, keresztmetszeti vizsgálat, azonban igyekeztünk minél szélesebb kört megcélozni a hitelesebb kép kialakítása érdekében. Célunk az volt, hogy választ kapjunk, hogyan függ össze a fogyatékossgal élőkkel szembeni attitűd azzal, hogy korábban érzékenyítő foglalkozáson vett részt, továbbá, hogy meghatározó-e, ha a kortársak között volt fogyatékossgal élő társuk? Kiemelt célunk, hogy jelen prospektív vizsgálatmal választ kapjunk arra, hogy szükségszerű-e az érzékenyítő foglalkozások megléte.

Hipotézis

Prospektív vizsgálatunkban azt feltételeztük, hogy az érzékenyítő foglalkozáson való részvétel, az előzetes tantárgy keretein belül szerzett tudás, illetve egy fogyatékossgal élő kortárs megléte kedvezően befolyásolja a válaszadók fogyatékossgal élőkkel szembeni attitűdjét és hipotézisünk igazolásához statisztikai elemzést végeztünk.

Anyag és módszer

Pilot vizsgálatunkban összesen 111 fő vett részt, amelyből 45 férfi (40,5%) és 66 fő (59,5%) nő volt. A válaszadók átlagéletkora 22,77 év. A járványügyi helyzet miatt az adatgyűjtési módszerünk az online kikérdezés volt, a felmérés pedig önkitöltős kérdőívvel történt, 2022 március hónapban. A kérdőívünk közel 50

– hat főbb kérdéscsoportba sorolható – kérdést tartalmazot, ahol alkalmaztuk a Többdimenziós Fogyatékossgal kapcsolatos Attitűd Skálát (Multidimensional Attitudes Scale toward Persons with Disabilities, MAS), amely három dimenziót különít el (kognitív, affektív és megismerési) (Finder et al., 2007). A Többdimenziós Fogyatékossgal kapcsolatos Attitűd Skála (MAS) affektív (érzelmi) dimenziójában maximum 80 pontot, a megismerési dimenzióban 50 pontot, míg a viselkedési komponensben 40 pontot lehetett elérni egy Likert skála segítségével. Minél magasabb a pontszám, annál negatívabb az attitűd. Az ATDP-O fogyatékossgal élőkkel kapcsolatos attitűdmérését szolgáló kérdőívet is alkalmaztuk (Attitudes Toward Disabled People, ATDP-O) (Yuker et al., 1970). Az ATDP-O fogyatékossgal élőkkel szembeni attitűdkérdőívben egy 1-6-ig terjedő Likert skálán maximum 96 pontot tudtak elérni a válaszadók: a kérdőívben 15 állítást kellett értékelniük és a negatív attitűdöt a magasabb érték jelöli. A MAS és az ATDP-O skála belső konzisztenciája a mintában jónak bizonyult. Az értékek általában 0-1 között változhatnak és az általunk kapott értékek elérik a minimális 0,6 értéket – egy esetben csak kerekítve kaptuk meg ezt az értéket.

Az adatfeldolgozáshoz Microsoft Word és Excel, illetve a statisztikai elemzéshez SPSS 26 programcsomag segítségével vettük igénybe. A leíró statisztikai módszer keretén belül gyakoriságot, szórást számoltunk, a csoportok összehasonlítására Khi-négyzet próbát alkalmaztunk, variancaanalízist, korrelációs számítást végeztünk, az eltéréseket $p < 0,05$ érték mellett tekintettük szignifikánsnak. Kutatási engedélyt a Pécsi Regionális Etikai Bi-

zottságtól kaptuk meg – PTE/6926/2017 szám alatt.

Eredmények

Vizsgálatunkban a MAS és ATDP-O kérdőív eredményeit, érzékenyítőfoglalkozáson való részvételt, kortárskapcsolatok meglétét elemeztük, mint változót. Eredményeink alapján a MAS skála érzelmi komponens értékeinek átlaga 40,57, a megismerési komponensnek 37,78, míg a viselkedési dimenzióknak 20,23, mind a három dimenzióban negatív kép rajzolódik ki. Hasonló képet kaptunk a nemzetközi eredményekkel összehasonlítva, mivel a fogyatékkal élőkkel szembeni legnegatívabb attitűd a kognitív dimenzióban a legmagasabb (az átlag alapján), és a viselkedési dimenzióban a legkevésbé ($M=20,23$, $SD=4,32$) (Findler, et al., 2007). Egy másik nemzetközi vizsgálatban a férfiak esetében a viselkedési aldimenzióban rajzolódott ki negatív kép (Radlińska et al., 2020). Az eredmények átlagát és mediánját tekintve az értékek szimmetrikus eloszlásúak. Az érzelmi komponens eredményei alapján negatív kép rajzolódik ki. Az attitűd affektív részét azok az érzések jelentik, amelyeket az attitűddel kapcsolatban érzünk. A válaszadók közül a legmagasabb pontszámot egy fő (0,9%) érte el, a leggyakrabban előforduló érték a 35 pont (11 fő, 9,91%) volt, 8-8 fő kapott 41 és 45 pontot (7,21%), 32 pontot 6,31% (7 fő), továbbá 37 pontot 6,31% (7 fő) ért el.

Az attitűd *kognitív eleme* az attitűdtárggyal kapcsolatos – habár nem teljes – tudást tükrözi és az eredményeink alapján a megismerési dimenzió értékeinek átlaga 37,78, a medián 37. Az attitűd kognitív

összetevőjénél az elérhető legmagasabb pontszám 50 pont volt és negatív, hogy ezt a pontszámot 7 fő (6,31%) érte el. A válaszadóink között a leggyakrabban előforduló érték a 37 pont (10 fő, 9,01%), ugyanannyian értek el 50, 34 és 39 pontot (7-7-7 fő, 6,31%), 32 pontot 6,31% (7 fő) és 37 pontot 6,31% (7 fő) ért el. Mindent összegezve az eredményeink alapján nem csak az érzelmi attitűd affektív alkotóeleménél, hanem az attitűdhöz kapcsolódó tudásnál sem kapunk jobb képet. Nemcsak a negatív érzelmek mutatják a probléma létét a fogyatékosággal élőkkel szemben, hanem a válaszadók tudása.

A fogyatékosággal élőkkel szembeni attitűd *viselkedéses összetevőjénél* maximum 40 pontot lehetett elérni és az eredményeink alapján a leggyakrabban előforduló érték a 16 pont (13 fő, 11,71%) volt, egy fő (0,9%) ért el 32 pontot. A kapott eredmények alapján a második leggyakrabban előforduló érték a 17 pont (12 fő, 10,81%) és igen magas a 24 pontot elérték száma (11 fő, 9,91%). Ezen a területen észrevehetően kevesebb a magas pontszámot elérők száma, hiszen a 25-32-ig terjedő tartományban elért pontszámok értéke összesen 14,4% (16 fő). Összegezve az eredményeink alapján az attitűd viselkedési elemei, amely az attitűdtárggyal kapcsolatos tevékenységre való hajlamot tükrözi, nem mutat olyan negatív képet, mint az érzelmekkel és a kognitív összetevőnél mutatkozott.

Az ATDP-O kérdőívben eredmények átlaga összesen 53,49, amely igen kedvezőtlen attitűdöt mutat és az adatok átlagtól való négyzetes eltéréseinek átlaga 77,12. A szórás (SD) értéke 8,78, tehát az adatok ennyivel térnek el az átlagtól és a válaszadóink leggyakrabban előforduló

pontszáma a 60 pont. A válaszadók közül 3 fő (2,7%) ért el 30 pontot, ami a kedvezőbb attitűdre vall. Egy fő (0,9%) 90 pontot ért el összesen, amely pozitívan értékelendő a fogyatékossgal élőkkal szemben. A vizsgálatból nyert adatokból képet kaphattunk arról, hogy negatív kép rajzolódik ki a fogyatékossgal élőkkal szembeni attitűddel kapcsolatban, hiszen a legtöbben (9,91%, 11 fő) 60 pontot kaptak és igen magas az 56 pontszámot elérték száma (8,11%, 9 fő), 58 pontot 7,21% (8 fő), továbbá 6,31% (7 fő) kapott 51 pontot. A pilot vizsgálatunkban kíváncsiak voltunk arra, hogy a válaszadók részt vettek-e korábban érzékenyítő foglalkozásokon, volt-e bármilyen tantárgy, ahol fogyatékossgal kapcsolatos információátadás történt, továbbá, hogy volt-e fogyatékossgal élő kortársuk. Az adatok feldolgozása alapján a válaszadók 36%-a (40 fő) vett részt korábban tanulmányai alatt bármilyen jellegű érzékenyítő foglalkozáson, viszont a megkérdezettek 64%-ának (71 fő) nem volt ilyen jellegű tapasztalata. Arra a kérdésre, hogy „Egyetemi/középiskolai/általános iskolai oktatása során volt-e olyan tantárgya, amely keretein belül tanult a fogyatékossgáról, a fogyatékkal élő személyekről?” a kérdőívet kitöltők 47%-a (52 fő) jelölte, hogy volt ilyen jellegű tapasztalata, míg a válaszadók 53%-ának (59 fő) egyáltalán nem volt ilyen tantárgya. A vizsgálatból nyert adatok alapján a válaszadók 34%-ának (38 fő) volt érintett fogyatékossgal élő kortársa a tanulmányai alatt, míg 66%-nak (73 fő) egyáltalán nem.

Az adatok feldolgozása alapján a fogyatékossgal élőkkal szembeni attitűd (ATDP-O értékei) és a között, hogy részt vett-e foglalkozáson ($p=0,395$), volt-e

tantárgya ($p=0,662$), továbbá, hogy volt-e érintett csoporttársa ($p=0,137$) Khi négyzet próba alapján nem lehet meghatározni összefüggést. Ez arra enged következtetni, hogy az általunk megkérdezettek attitűdjét nem határozza meg, hogy milyen korábbi tapasztalatai vannak, viszont nem vizsgáltuk, hogy mikor voltak korábban ezek az élmények, így előfordulhat az is, hogy ezeknek az érzékenyítő foglalkozásoknak már nem érezhetőek a hatásai. A varianciaanalízis elemzés eredményéből megállapítható, hogy a megkérdezettek tolerancia foglalkozáson ($p=0,736$) való részvétele, a tanulmányi előzmények ($p=0,127$), továbbá, hogy volt-e fogyatékossgal élő csoporttársa ($p=0,982$) nem határozza meg az attitűdjüket (ATDP-O kérdőív).

Statisztikai elemzés során megvizsgáltuk, hogy mutatkozik-e szignifikáns eltérés Pearson korreláció alapján az érzékenyítő foglalkozáson való részvétel és az attitűd érzelmi dimenziója között, azonban nem állapítható meg kapcsolat $[-0,037$ ($p=0,698$)], ahogy az attitűd viselkedési dimenziója között sem [$p=0,702$ ($r=0,037$)]. A vizsgálat adataiból kitűnik, hogy az attitűd megismerési dimenzióját meghatározza [$p=0,047$ ($r=0,190$)], hogy részt vett-e érzékenyítő foglalkozáson.

Az elemzés eredményéből megállapítható, hogy a fogyatékossgal élőkkal szembeni attitűd egyik részét sem határozza meg, hogy tanulmányaik során volt-e érzékenyítő tantárgyuk az oktató-nevelő intézményben. Jelen vizsgálatunkban nem elemeztük, de egy 552 résztvevő bevonásával végzett vizsgálatban arra a következtetésre jutottak, hogy sem a nem, sem az életkor nem határozza meg a fogyatékossgal kapcsolatos at-

titűdöket (Tsuji & Kumagaya, 2020). Ezeknek a változóknak az elemzése további vizsgálatok megalapozását teszik szükségessé.

Összegzés

Az attitűdünket a nemünk, az életkor, az előzetes tudás, a fogyatékossgal élő társakkal kapcsolódás, az önértékelés, az életminőség és a kulturális faktorok is befolyásolják. A helyzetekre való reagálásunkat meghatározza az attitűdünk (Pongrácz, 2015). Pilot vizsgálatunkban arra kerestük a választ, hogy összefügg-e az általunk vizsgált célcsoport fogyatékossgal élőkkel szembeni attitűdje az érzékenyítő foglalkozásokon való részvétellel, a tolerancia tantárgy és a kortársakkal való kapcsolódás. A szakirodalom alapján meghatározza a pozitív attitűd kialakulását az, hogy korábban az egyén kapcsolatban állt-e fogyatékossgal élő személlyel (Kovács & Bihari, 2019).

Hipotézisünk igazolásához statisztikai elemzést végeztünk és az eredmények alapján egyik esetben sem mutatott összefüggést a fogyatékossgal élőkkel szembeni attitűd (ATDP-O skála) eredménye a foglalkozáson való részvétellel ($p=0,395$), a témakörhöz kapcsolódó tantárgy meglétével ($p=0,662$), illetve az érintett kortárrsal való kapcsolódással ($p=0,137$). A szakirodalomban olvasottak szerint a találkozási gyakoriság nem mutatott ki szignifikáns eltérést az enyhe negatív attitűdben (Kovács & Bihari, 2019). A vizsgálat adataiból kitűnik, hogy - az ATDP-O skála eredményeihez hasonlóan - az attitűdskála érzelmi, magatartási és viselkedési dimenzióját tekintve nem határozható meg összefüggés. A

vizsgálatból nyert információk alapján a megkérdezettek érzékenyítő foglalkozáson való részvétele nincs hatással az attitűd érzelmi komponensére ($p=0,698$) és az attitűddel kapcsolatos viselkedést sem határozza meg ($p=0,702$). Egy esetben, a megismerési/kognitív komponensnél függ össze a korábban átélt tolerancia foglalkozáson való részvétel ($p=0,047$). Arra is kíváncsiak voltunk, hogy az egyetemi/középiskolai/általános iskolai oktatásuk során volt-e olyan tantárgyuk, ahol a fogyatékossgáról, a fogyatékkal élő személyekről tanulhattak, viszont statisztikai elemzést végezve egyik esetben sem mutatott összefüggést a fogyatékossgal élőkkel szembeni attitűd komponenseivel.

A vizsgálat fent bemutatott eredményeit összegezve megállapítható, hogy nincs hatással a fogyatékossgal élő személyek iránt attitűdre az, hogy korábban volt-e osztálytársa, vagy csoporttársa, aki fogyatékossgal élő volt. Vizsgálati eredményeink alapján feltételezésünk nem igazolódott, viszont az attitűd kognitív komponensét meghatározzák az érzékenyítő foglalkozások és ez bizakodásra ad okot, hiszen az ismeretátadással elfogadó attitűdöt lehet kialakítani. Összességében a vizsgálatból nyert információk alapján célszerű lenne egy nagyobb mintán elvégezni az általunk végzett vizsgálatot. Az eredmények alapján a pilotvizsgálatot követően egy hatásvizsgálat elvégzésével átfogóbb képet kaphatnánk az attitűd formálásával kapcsolatban. Kovács szerint pozitív attitűd a fogyatékossgal élő személyek iránt abban az esetben volt a legmagasabb, ahol a szűk családban található fogyatékossgal élő személy. Ez a szakirodalom az együttnevelés kérdéskörét kívánja igazolni és

vizsgálni és az eredményeik alapján beigazolódott, hogy az eredményes inkluzív neveléshez az attitűdformálásra van szükség (Kovács & Bihari, 2019). Fontosnak tartjuk a preventív szemlélet kialakítását, továbbá az inkluzív oktatási közeg megteremtését. Ahhoz, hogy eredményes, sikeres inkluzív oktatás legyen az oktatási intézményekben meg kell ismerni azokat a háttértényezőket, amelyek meghatározzák attitűdünket. Az ismeretátadással attitűdformálást lehet elérni és egy multikulturális társadalom megalkotásával egészségesebb, élhetőbb közeget tudunk megteremtteni a világunkban.

Köszönetnyilvánítás, támogatás

Az Innovációs és Technológiai Minisztérium ÚNKP-20-3 kódszámú Új Nemzeti Kiválóság Programjának a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs alapról finanszírozott szakmai támogatásával készült és a Kulturális és Innovációs Minisztérium ÚNKP-22-3 kódszámú Új Nemzeti Kiválóság Programjának a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs alapról finanszírozott szakmai támogatásával készült.

Hivatkozások

Dunás-Varga, I., & Kraiciné Szokoly, M. (2022). Fogyatékossgal élő hallgatók a felsőoktatásban – részvétel és a tanulás támogatásának gyakorlata. *Opus Et Educatio: Munka és Nevelés*, 9(3), 303-313.

European Parliament (2020). *Employment and disability in the European Union*. [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2020/651932/EPRS_BRI\(2020\)651932_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2020/651932/EPRS_BRI(2020)651932_EN.pdf) Letöltés:

tés: 2022.04.11.

Findler, L., Vilchinsky, N., & Werner, S. (2007). The Multidimensional Attitudes Scale Toward Persons With Disabilities (MAS): Construction and Validation. *Rehabilitation Counseling Bulletin*, 50(3), 166-176. <https://doi.org/10.1177/00343552070500030401>

Fehérné Horváth, Zs. & Szabó, Á. (2009). Fogyatékossg – a legfontosabb fogalmak szótára, a fogyatékossg jelentéstartalma, modelljei. In Á. Torda (ed.). *Ismeretek a fogyatékos, akadályozott személyek segítésére felkészítő képzések hallgatóinak* (pp. 7-15). Budapest, Fogyatékos Személyek Esélyegyenlőségért Közalapítvány.

Giddens, A. (2008). *Szociológia*. Budapest, Osiris Kiadó.

Hoffmann, R., & Flamich M. (2014). Inklúzió! Fogalom? Szemlélet?: Együttnevelés és kontextusai. *Új Pedagógiai Szemle*, 64(11-12), 26-46.

Hofmeister-Tóth Á. (2017). *A fogyasztói magatartás alapjai*. Budapest, Akadémiai Kiadó.

Kovács, E., & Bihari, Zs. (2019). Pedagógushallgatók fogyatékkal élők együttneveléséről alkotott véleményei. *Educatio*, 4(28) <https://doi.org/10.1556/2063.28.2019.4.12>

Könczei, Gy. (2009). *A háttérismertetek és a szemléletformálás szövegei*. Elérhető: <https://mek.oszk.hu/09500/09523/09523.pdf> Letöltés: 2022.04.11.

Központi Statisztikai Hivatal (2016a). *A fogyatékos és az egészségi ok miatt korlátozott népesség jellemzői*. Elérhető: <https://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/>

[idoszaki/mikrocenzus2016/mikrocenzus_2016_8.pdf](#) Letöltés: 2022.12.19.

Központi Statisztikai Hivatal (2016b). *Fogyatékossgal élők. 2001-2011-2016*. Elérhető: <https://www.ksh.hu/stadat/files/ege/hu/ege0033.html> 2022.04.11. Letöltés: 2022.12.19.

Laki, I. (2013). A fogyatékossgal élő emberekről. *Neveléstudomány*. Elérhető: http://nevelstudomany.elte.hu/downloads/2013/nevelstudomany_2013_3_79-85.pdf Letöltés: 2022.12.19.

Laki, I. (2010). *A fogyatékossgal élő fiatal felnőttek társadalmi integrálódásának esélyei és lehetőségei a mai Magyarországon*. L' Harmattan. Elérhető: http://nevelstudomany.elte.hu/downloads/2013/nevelstudomany_2013_3_79-85.pdf Letöltés: 2022.04.11.

Magyarország Kormánya (2020). December 3. - A fogyatékossgal élő emberek világnapja. Elérhető: <https://kormany.hu/hirek/december-3-a-fogyatekossgal-elo-emberek-vilagnapja> Letöltés: 2022.04.11.

Máténé Homoki, T., & Meggyesné Hoszszu, T. (2013). A társadalmi érzékenyítés módszertana kisgyermekkorban II. Elérhető: http://www.jgypk.hu/mentorhalo/tananyag/A_tarsadalmi_erzekenyites_modszertana_kisgyermekkorban_ii/103_az_rtelmi_fogyatkos_szemlyek_irnti_rzkenyts_elja_s_didaktikai_lpsei.html# Letöltés: 2022.12.19.

Marton, K., & Szauer, Cs. (2007). *Az Európa Tanács tízéves Akcióterve a befogadó társadalom megteremtéséért, valamint a dokumentum hatása a tagállamokra* (I. rész) Elérhető: <https://>

epa.oszk.hu/03000/03047/00038/pdf/EPA03047_gyosze_2007_3_182-189.pdf Letöltés: 2022.04.11.

Mátai, E. (2016). Óvodapedagógusok sajátos nevelési igényű gyermekek integrációjával kapcsolatos attitűdjének vizsgálata. In T. Kovácsné Tóth (ed.). *Sajátos nevelési igények méltányos pedagógiai Konferencia* (pp. 4–30). II. Savaria University Press.

Mikola, O. (2018). *A fogyatékossgal élő személyek Jogvédelme a fogyatékosjogi ENSZ-egyezményben*. PhD-értekezés. Budapest, Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog- és Államtudományi Doktori Iskola. <https://doi.org/10.15774/PPKE.JAK.2018.006>

Meiszerné Kuklek, N., & Pusztafalvi, H. (2021). A civil szervezetek és az állam együttműködése a hátrányos helyzetű munkaerő-piaci csoportok integrálásában: Egy Zala megyei projekt tanulságai. *Civil Szemle*, 18(3), 45-56.

Petri, G. (2019). Az emberi jogok és a fogyatékos emberek társadalmi mozgalma. *Fogyatékossgal és társadalom*, 1, 29-56. <https://doi.org/10.31287/FT.hu.2019.1.2>

Pongrácz, K. (2015). Tanulók fogyatékossgal élő társakkal szembeni attitűdjének vizsgálata. *Gyógypedagógiai Szemle*, 4(43), 290-304.

Pongrácz, K. (2017). *Többségi tanulók fogyatékossgal élő társakkal szembeni attitűdjének vizsgálata*. Disszertáció, ELTE PPK. Elérhető: https://ppk.elte.hu/file/Pongracz_Kornelia_disszertacio.pdf Letöltés: 2023.05.23.

Radlińska, I., Starkowska, A., Kozybska, M., Flaga-Gieruszyńska, K., & Karakiewicz, B. (2020). The multidimensio-

nal attitudes scale towards persons with disabilities (MAS) - a Polish adaptation (MAS-PL). *Annals of Agricultural and Environmental Medicine*, 27(4): 613-620.

<https://doi.org/10.26444/aaem/114531>

Séllei, B. (2018). Szemléleti akadálymentesség a felsőoktatásban. *Opus et Educatio* 5(1), Elérhető: <http://opuseteducatio.hu/index.php/opusHU/article/view/242/416> Letöltés: 2023.05.23.

Sipkó Lukácsné, G., Végh, V., & Pusztalvi, H. (2018): *The Status of Individuals Living with Autism, from Identification to Diagnosis, Accessibility of Therapy, Practice And Theory In Systems Of Education*, 13 (2): 55-63.

Szabó, Z. T., Ács, P., Kéri, K., Pusztalvi, H., & Vass, L (2020). Fogyatékos-sággal élők sportjával kapcsolatos attitűdvizsgálat. <https://doi.org/10.15170/SEF.2020.04.02>

Szauer, Cs. (2009) Társadalmi, közösségi szintű érzékenyítés – a fogyatékos emberek szerepének, helyzetének bemutatása, társadalmi szemléletváltás, elfogadottság elősegítése a kommunikáció eszközeivel. In E. Székelyné Kováts, & G. Szabó, (eds.) *Fogyatékos emberek társadalmi befogadása – a szociális ellátórendszer feladatai, lehetőségei*. Budapest, Fogyatékos Személyek Esélyegyenlőségéért Közalapítvány. Elérhető: <https://fszk.hu/wp-content/uploads/2017/08/Fogyatekos-emberek-tarsadalmi-befogadasa.pdf> Letöltés: 2023.05.23.

Székelyné Kováts, E., & Szabó, G. (2009). *Fogyatékos emberek társadalmi befogadása – a szociális ellátórendszer feladatai, lehetőségei*. Elérhető: <https://fszk.hu/wp-content/uploads/2017/08/Fo->

[gyatekos-emberek-tarsadalmi-befogadasa.pdf](#) Letöltés ideje: 2023.05.23.

Tsujita, M., Ban, M., & Kumagaya, S. (2020). The Japanese Multidimensional Attitudes Scale Toward Persons With Autism Spectrum Disorders 1. *Japanese Psychological Research*. <https://doi.org/10.1111/jpr.12298>

Varga, A. (2015). *Az inklúzió szemlélete és gyakorlata*. Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar Neveléstudományi Intézet Romológia és Nevelésszociológia Tanszék, Wlislócki Henrik Szakkollégium. Elérhető: <https://pea.lib.pte.hu/bitstream/handle/pea/23810/varga-aranka-az-inkluzio-szemlelete-es-gyakorlata-2015.pdf?sequence=1&sisAllowed=y> Letöltés: 2023.05.23.

Virág, H., & Dunás-Varga, I. (2021). Értelmileg akadályozott, középsúlyosan értelmi fogyatékos munkavállalók a vendéglátásban. *Gyógypedagógiai szemle: A magyar gyógypedagógusok egyesületének folyóirata*, 49(2-3.), 200-216. <https://doi.org/10.52092/gyosze.2021.2-3.7>

Yuker, H. E., Block, J. R., & Young, J. H. (1970). *The Measurement of Attitudes Toward Disabled Persons*. New York, Human Resources Center.

2013. évi LXII. törvény a fogyatékos személyek jogairól és esélyegyenlőségük biztosításáról szóló 1998. évi XXVI. törvény módosításáról, Magyar Közlöny 2013. 51397- 51398. Elérhető: <http://www.kozlonyok.hu/nkonline/mkpdf/hiteles/mk13080.pdf> Letöltés ideje: 2022. 12.19.